

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİ

Bakı - 2021

Sosial elmlər və psixologiya fakültəsi

FƏLSƏFƏ KAFEDRASI

“ONTOLOGİYA VƏ İDRAK NƏZƏRİYYƏSİ”

III HİSSƏ (EPİSTEMOLOGİYA)

PROQRAM

“ONTOLOGİYA VƏ İDRAK NƏZƏRİYYƏSİ”

III HİSSƏ (EPİSTEMOLOGİYA)

PROQRAM

Bakı Dövlət Universitetinin Sosial elmlər
və psixologiya fakültəsinin Elmi
şurasının 7 iyul 2021-ci
il tarixli qərarı ilə təsdiq edilmişdir
(Protokol № 8)

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİ

Sosial elmlər və psixologiya fakültəsi

FƏLSƏFƏ KAFEDRASI

Bakı - 2021

Proqramı tərtib edən: Fəlsəfə üzrə elmlər doktoru,
professor

Əziz Bəşir oğlu Məmmədov

Elmi redaktor: BDU-nun Fəlsəfə kafedrasının müdiri,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Kəmalə Həsən qızı Pənahova

Rəyçilər: Fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Arif İslam oğlu Tağıyev

Fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

Nəzakət İsfəndiyar qızı Kərimova

I. İzahat vərəqi.

“Ontologiya və idrak nəzəriyyəsi” fənninin III hissəsini əhatə edən “Epistemologiya” (Elmi idrak) bölməsi fəlsəfənin geniş, mürəkkəb və mübahisəli sahələrindən biridir. Onun məzmunu, idraki yükü və elmi dili müəyyən səviyyədə kifayət dərəcədə mürəkkəbdir. Biliyin digər konkret sahələri kimi epistemologiyanın da özəl tədqiqat predmeti, metodları, idrak vasitələri vardır. Epistemologiya elmi biliyin rəşional sahəsi olub, biliklər haqqında bilik sistemidir. Bu bilik sisteminin tədqiqat predmetini ümumi şəkildə belə ifadə etmək olar: insan-təbiət, cəmiyyət və təkəkkür haqqında həqiqi biliklər necə, hansı üsul və vasitələrlə, hansı dərəcədə əldə edə bilir? Bilik nədir və onun formaları hansılardır? Cəmiyyətin, mədəniyyətin inkişafında biliyin rolu və əhəmiyyəti nədən ibarətdir? Epistemologiya məhz bu məsələlərin reallşdırılması gedişində maddi və mənəvi hadisələr haqqında qazanılan həqiqi biliklərin

təsdiqlənməsi və təhlili ilə məşğul olur.

II. Fənnin mənimsənilməsinin məqsədləri.

“Ontologiya və idrak nəzəriyyəsi” (Epistemologiya) fənninin tədrisində izlənen başlıca məqsəd bakalavr pilləsində təhsil alan tələbələrdə dünyagörüşü xarakterli biliklərə maraq hissini inkişaf etdirmək, həmin elmin idraki-metodoloji əsaslarının mənimsənilməsinə kömək etmək, biliyin mahiyyəti, alınması yolları, metodları haqqında adekvat təsəvvür yaratmaq və qazanılmış bilikləri ictimai praktikada və elmi fəaliyyətdə tətbiq etməkdən ibarətdir. Tələbələrdə elmi idraka marağı artırmaq məqsədilə elmin yaranmasının obyektiv şərtlərinin açıqlanması, onun tarixi formalarının öyrənilməsi və cəmiyyətin dinamik inkişafında onun rolunun aydınlaşdırılması fənnin mənimsənilməsinin başlıca məqsədləri sırasına daxildir.

III. Digər fənlər strukturunda yeri.

“Ontologiya və idrak nəzəriyyəsi” (Epistemologiya) fənni fəlsəfənin mühüm tərkib hissələrindən olmaqla Bakı Dövlət Universitetinin Sosial elmlər və psixologiya fakültəsinin “Fəlsəfə” şöbəsində əsas fənn kimi tədris olunur. Bu fənlə bilavasitə bağlı olan digər fənlər aşağıdakılardır: “Fəlsəfə”, “Fəlsəfə tarixi”, “Təbiətşünaslıq”, “Təbiətşünaslıq fəlsəfəsi”, “Sosiologiya” və s.

IV. Fənnin mənimsənilməsi gedişində tələbələr aşağıdakı biliklərə yiyələnə bilərlər:

- Elm və onun mahiyyəti, elmin obyektı, subyektı və ipostasiyaları;
- Elmin tarixi inkişafının əsas mərhələləri və formaları;
- Elmi rasionallıq problemi, rasionallığın tipləri və formaları;
- Elmi idrakın məntiqi strukturu və elementləri;
- Bilik anlayışı və onun strukturu: empirik və nəzəri bilik;
- Elmi idrakın metodologiyası. Metod və alqoritm. Metodların təsnifatı.
- Elmi idrakın empirik, nəzəri və empirik-nəzəri metodları;
- Müasir elmi idrak və sistemlilik prinsipi;
- Müasir elmi idrak və sinergetika nəzəriyyəsi;
- Müasir elmi biliyin inkişafının requlyativ-metodoloji prinsipləri;
- Müasir elmi idrakın inkişafının Qərb fəlsəfi konsepsiyaları;
- Müasir elmi idrakda qeyri-rasional formalar: yaradıcılıq və intuisiya;
- Epistemoloji tədqiqatlar üçün Lütfi-Zadənin qeyri-səlis məntiq nəzəriyyəsinin rolu və evristik

əhəmiyyəti.

V. Fənnin mənimsənilməsi zamanı tələbələr bacarmalıdır:

- Gerçəkliyin müxtəlif sahələrinə aid elmi problemlərin fəlsəfi təhlilini;
- Fəlsəfi dünyagörüşünə əsaslanmaqla özlərində müstəqil düşüncə tərzini və sağlam əqidə formalaşdırmağı;
- Epistemologiya fənninin öyrənilməsindən qazandıqları qanun və kateqoriyaları, prinsip və metodları özlərinin elmi fəaliyyətində və gündəlik həyat praktikasında tətbiq etməyi.

VI. "Ontologiya və idrak nəzəriyyəsi" (Epistemologiya) fənninin mənimsənilməsi gedişində tələbələr aşağıdakı qabiliyyət və səriştələrə yiyələnməlidirlər:

- "Ontologiya və idrak nəzəriyyəsinin" (Epistemologiya) qanun və kateqoriyalarından, ideya və prinsiplərindən istifadə etməklə elmi diskussiyalar aparmaq qabiliyyətinə;
- Təbiətşünaslığın, sosial fəlsəfənin, tərəkürün və idrak prosesinin müxtəlifönlü problemlərin təhlilinə sistemli yanaşma vərmişlərinə;

"Ontologiya və idrak nəzəriyyəsi" (Epistemologiya) fənni üzrə təqdim olunan proqram 60 saatlıq dər

yükünü ehtiva edir. Bu saatlardan 30-u mühazirələr, 30-u isə seminar məşğələləri üçün nəzərdə tutulur.

III hissə: Elmi idrak (Epistemologiya)

Mühazirə - 30 saat, seminar məşğələləri – 30 saat

Birinci mövzu: Elmi idrakın mahiyyəti, spesifikliyi və funksiyaları (2 saat) İnsanların maddi və mənəvi fəaliyyətində elmin yeri və onun rolunun durmadan artması. Elm insan fəaliyyətinin tarixən qərarlaşmamış forması kimi. Elmin ipostasiyaları: elm-empirik və nəzəri biliklər sistemi kimi; elm-mənəvi istehsal sahəsi kimi; elm-insanların praktiki fəaliyyət forması kimi; elm - bilavasitə məhsuldar qüvvə kimi; elm – sosial institut kimi; elm – akademik sistem və elmi-texniki inqilab kimi. Elmin məqsədi və əsas vəzifələri. Elmi biliyin spesifikliyi. Elmi biliyin obyektivi və subyektivi. Adi dil və elmi dil. Elmdə süni dildən istifadə olunması və onun üstünlükləri.

Elmin tarixən qərarlaşmasının obyektiv şərtləri. Elm və istehsal: qarşılıqlı əlaqənin əsas aspektləri. Elmi mənəvi fəaliyyətin digər növlərindən fərqləndirən cəhətlər.

Elmi idrakda cihaz və qurğulardan istifadə olunmasının üstünlükləri. Elmi idrakda idrak metodlarından istifadə olunmasının zəruriliyi. Elmi idrakda dəyərlərə münasibət.

Müasir elmin inkişaf dialektikasında elmlərin differensiallaşması və inteqrallaşması proseslərinin rolu.

Elmin funksiyaları: a) mədəni-dünyagörüşü funksiyası; b) izahedicilik funksiyası; c) qabaqgörənlik funksiyası; d) bilavasitə məhsuldar qüvvəyə çevrilməsindən irəli gələn funksiyası; e) elmin sosial qüvvəyə çevrilməsindən irəli gələn funksiyası.

İkinci mövzu: Elmin tarixi inkişafının əsas mərhələləri (2 saat)

Dünyanın dərk olunması prosesinin mürəkkəbliyi və inkişaf dinamikası. Mifologiya dünyanın dərk olunmasının ilkin mərhələsi kimi. Fəlsəfə dünyanın dərk olmasının ikinci mərhələsi kimi. Elm – dünyanın dərk olunmasının üçüncü və ən yüksək mərhələsi kimi. Elmin cəmiyyət həyatında və dünyanın dərk olunmasında rolu.

Elmin tarixi inkişaf mərhələlərinin öyrənilməsinin əhəmiyyəti. Elmin tarixi yaş problemi və onun versiyaları. Qədim Şərq ölkələrində elmi biliklərin yaranması və onun başlıca xüsusiyyətləri. Elmin tarixi inkişafının əsas mərhələləri. Protoelm və arxaik elm, onların əsas xüsusiyyətləri. Antik elm və onun səciyyəvi cəhətləri. Orta əsrlər elmi.

Yeni dövr Avropa elmi. Təbiətşünaslığın formalaşması və inkişafı. Yeni dövr elminin başlıca xüsusiyyətləri: naturalizm, əlaqəlilik (kombinəedilmə) prinsipi, deizm, səbəb-nəticə əlaqələrinin

dəqiqləşdirilməsi, analitizm və geometrizm. Elmin inkişafının müasir mərhələsi. Elm və istehsalın əlaqəsi.

Müasir elmdə sinergetik ideyaların yayılması. Elmdə paradigmlər və onların təkmilləşdirilməsi. Tamliq prinsipi və idrakda obyekt və subyektin bir-birinə yaxınlaşması. Müasir elmin dialektikləşməsi və elm ilə fəlsəfənin əlaqəsinin güclənməsi. Elmlərin riyaziləşməsi. Qlobal təkamülçülük ideyasının elm üçün əhəmiyyəti.

Təbiət, texniki və humanitar elmlərin vəhdətinin yaranması. Müasir elmdə diferensasiya və inteqrasiya meyilləri.

Üçüncü mövzu: Elmi rasionallıq problemi. Rasionallığın formaları və tarixi tipləri (2 saat)

Rasionallıq anlayışı. Qeyri-rationallıq və irrationallıq anlayışlarının xarakteristikası. Rasionallığın formaları: əməli fəaliyyətin rasionallığı, elmi idrak metodlarının rasionallığı və biliyin (elmin) rasionallığı. Anlayışların rasionallığı biliyin (elmin) rasionallığının zəruri şərti kimi. Elmi rasionallığın induktiv və deduktiv modelləri. Təcrübənin, müşahidənin, müqayisənin elmi rasionallıqda rolu. Rasionallıq və həqiqət.

Rasionallığın tarixi tipləri. Klassik rasionallıq, qeyri-klassik rasionallıq və postqeyri-klassik rasionallıq. Rasionallığın Popper anlamı və onun nöqsanları. Lakatos rasionallıq və tədqiqat proqramları haqqında.

Dördüncü mövzu: Bilik anlayışı. Elmi bilik və onun strukturu: empirik və nəzəri bilik.

Müasir elm mürəkkəb və inkişaf edən dinamik sistemdir. Bilik elmn mənəvi tərəfi və şüurun mövcudluq üsuludur. Elmi biliyin ipostasiyaları və əsas sahələri. Elmi biliyin empirik və nəzəri səviyyələri və onların idrak posesinin hissi və rəsonal pillələri ilə əlaqəsi. Elmi idrakın empirik və nəzəri səviyyələrinin fərqləndirilməsi: a) tədqiqat predmetinin xarakterinə görə; b) tədqiqat vasitələrinin tipinə görə; c) tədqiqat metodlarının xüsusiyyətlərinə görə.

Biliyin empirik və nəzəri səviyyələrinin struktur mürəkkəbliyi. Empirik səviyyənin formaları: müşahidə, müqayisə, eksperiment, empirik fakt.

Nəzəri biliyin əsas formaları: nəzəri fakt, nəzəri model, nəzəri qanun, ideya, prinsip və onların elmi idrakda rolu.

Empirik biliyin əltsəviyyələri: a) birinci əltsəviyyə: müşahidə materialları və onların anlayışlarla ifadəsi; b) ikinci əltsəviyyə: empirik materialların ümumiləşdirilməsindən alınan empirik faktlar, empirik qanunlar və onları ifadə edən anlayışlar. Empirik bilikdə hissi və rəsonal idrakın nisbəti.

Nəzəri biliyin əltsəviyyələri: a) birinci əltsəviyyə: xüsusi nəzəri modellər və nəzəri qanunlar; b) ikinci əltsəviyyə: inkişaf etmiş nəzəriyyənin və nəzəri qanunların yaradılması.

Elmi biliyin əsasları: a) elmi biliyin mənzərəsi; b) elmi biliyin ideyaları (təsvir, izahat, anlama normaları və metodları); c) elmi biliyin fəlsəfi əsasları.

Beşinci mövzu: Elmi idrakın meyarı və inkişaf prinsipləri (2 saat)

Elm tarixində baş vermiş “metodoloji hücumlar”: I hücum – Antik fəlsəfədə Aristotelin binar məntiqinin yaranması və elmdə sistemlilik və qayda metodunun işlənilib hazırlanması; II hücum – Yeni dövrdə eksperimental və riyazi metodların irəli sürülməsi. İnduktiv və deduktiv metodların irəli sürülməsi. Empirizm və rəsonalizm metodoloji proqramları. Sensualizmin və rəsonalizmin idrak nəzəriyyələri.

Elmin idrakın inkişafı üçün müasir Qərb fəlsəfəsində işlənilib hazırlanmış metodoloji prinsiplər: verifikasiya prinsipi, K.Popperin falsifikasiya prinsipi, T.Kunun paradigmalər konsepsiyası, İ.Lakatosun “Elmi tədqiqat proqramlarının metodologiyası” konsepsiyası.

“Elmi inqilab” anlayışı. Elmi inqilabın gedişində elmin bütün elementlərində (fakt, qanun, ideya, nəzəriyyə, metod, dünyanın elmi mənzərəsi) baş verən radikal dəyişikliklər.

Bəşəriyyət mənəvi həyatda baş vermiş global elmi inqilablar: Aristotel inqilabı, Nyuton inqilabı, Eynşteyn inqilabı və müasir inqilab. Bu inqilabların nəzəri təfəkkürün inkişafında rolu. Müasir inqilabın səciyyəvi

cəhətləri: sinergetik ideyaların elmdə geniş yayılması; tamlıq paradiqması; elmdə kotəkamül ideyaların möhkəmlənməsi; obyektin öyrənilməsinə kompleks yanaşılması; elmin bütün sahələrində fəlsəfi metodların geniş yayılması; elmdə metodoloji plüralizmin hökm sürməsi; riyaziyyatın elmin əksər sahələrinə nüfuz etməsi; global təkamülçülük ideyasının elmdə özünə geniş yer alması.

Altıncı mövzu: Elmi idrakın sistemi və əsas elementləri: fakt, problem və məsələ (2 saat)

Elmi idrak sistemi haqqında məlumat. Elmi fakt, problem, ideya, prinsip, qanun, hipotez və nəzəriyyə elmi idrakın əsas məntiqi formalarıdır. Elmi fakt anlayışı. Fakt və kateqoriya anlayışların nisbəti. Elmi tədqiqatlarda faktın rolu. Fakt və müşahidə. Elmi nəzəriyyənin qurulmasında və hipotezlərin irəli sürülməsində faktın rolu. Empirik və nəzəri fakt.

Problem elmi biliyin forması kimi. Problemin elmi mənası. Köhnə bilikdən yeni biliyə keçilməsində problemin rolu. Problemlərin təsnifatı. Problem və məsələ. Məsələ problemin tərkib hissəsi kimi. Problemlərin həlli elmin inkişafının hərəkətverici qüvvəsi kimi.

Real və xəyali problemlər. Xəyali problem anlayışı: "Problem situasinya" anlayışı. Elmdə xəyali problemlərin təzahürünün psixoloji, məntiqi və qnoseoloji səbəbləri.

Yeddinci mövzu: Elmi idrakın sistemi və əsas elementləri: ideya, prinsip, qanun (2 saat)

İdeya – elmi idrakın məntiqi strukturunun elementi kimi. Elmi idrakda ideyanın rolu. Biliyin sistemləşdirilməsində və nəzəriyyənin yaradılmasında ideyanın rolu. İdeya və anlayış. İdeyanın mənbəyi. İdeyanın yaradıcı xarakteri. Biliklərin təşəkkülündə, əlaqələndirilməsində və sintez olunmasında ideyanın rolu. Cəmiyyətin və elmin inkişafında fundamental ideyaların rolu və əhəmiyyəti.

Prinsip elmi idrakın mühüm forması kimi. Prinsip və qanun. Prinsip və ideya. Prinsip və aksiom. Prinsip və nəzəriyyə. Prinsipin həqiqiliyi problemi. Prinsipin qnoseoloji funksiyaları.

Elmi idrakın strukturunda qanun kateqoriyasının yeri və rolu. Qanun kateqoriyasının ümumi xarakteristikası: mahiyyəti və əsas əlamətləri. Gerçəklik və elm qanunlarının nisbəti. Elmi qanunların təsnifatı. Empirik və nəzəri, dinamik və statistik, təbiət və cəmiyyət qanunları.

Qanun və qayda. Qanun və qanunauyğunluq. Qanun və öncəgörmə. Qanunun qnoseoloji funksiyaları.

Səkkizinci mövzu: Elmi idrakın strukturunda hipotez və nəzəriyyə

(2 saat)

Hipotez təbiətşünaslığın inkişaf forması kimi. Müasir elmdə hipotezlərin irəli sürülməsi haqqında mövcud baxışlar:

- a) hipotez elmi nəzəriyyənin xüsusi növüdür;
- b) hipotez ehtimallı müddəa, güman, fərziyyə kimi. Hipotezin məzmunlu – qnoseoloji əlamətləri. Hipotez qarşısına qoyulan tələblər. Hipotezin inkişaf mərhələləri. Hipotezin yoxlanılması. Hipotezin növləri, hipotezlərin formalaşmasında riyazi intuisiyanın rolu. Riyazi hipotezlər və onların növləri. Riyazi hipotezlərin qarşısına qoyulan tələblər. Abduksiya – izahedici hipotezlərin axtarılması üsulu kimi.

Nəzəriyyə elmi biliyin ən yüksək forması kimi. Nəzəriyyənin mahiyyəti və səciyyəvi cəhətləri. Nəzəriyyənin strukturu və başlıca tərəfləri. Nəzəriyyənin formalaşması mexanizmi. Nəzəriyyələrin təsnifatı və onun əsas meyarları. Nəzəriyyənin funksiyaları. Nəzəriyyənin koqnitiv, sistemləşdirici və informasiyaverici funksiyası. Qabaqgörənlik funksiyası və onun idraki dəyəri.

Nəzəriyyə və idrakın digər rəasional formaları. Nəzəriyyə və metodun qarşılıqlı əlaqəsinin əsas aspektləri. Nəzəriyyə və qanun. Elm qanunları nəzəriyyənin əsas komponenti kimi. Nəzəriyyənin funksiyalarının reallaşmasında qanunun rolu. Nəzəriyyə

və model. Nəzəriyyənin strukturunda modelin yeri və funksiyası. Nəzəriyyə model kimi. Nəzəriyyə və hipotez.

Doqquzuncu mövzu: Elmi idrakın metodologiyası. Metod və metodologiya. Metodların təsnifatı (2 saat).

“Elmi idrakın metodu” anlayışı. Metodun obyektiv və subyektiv tərəfləri. Metod idrakın tənzimləyicisi kimi. Metod və prinsipi. Metod və üsul. Metod və nəzəriyyənin qarşılıqlı əlaqəsi. Metod və alqoritm. Metodun seçilməsini şərtləndirən obyektiv amillər: idrak obyektı, idrak vasitələri. Cihaz idrak vasitəsi kimi. Cihazın növləri: a) “hissədən” cihazlar; b) “düşünən” cihazlar; c) “təsiredən” cihazlar. Metodların elmlərarası “ekspansiyası”. Alqoritm anlayışı, onun metoddan fərqli cəhətləri.

Metodun operasion və aksioloji səpkisi. Metodların ümumilik dərəcəsinə görə təsnifatı: xüsusi-elmi, ümumi-elmi və ən ümumi, universal metodlar. Ümumelmi metodların qarşılıqlı əlaqələnen empirik, nəzəri və empirik-nəzəri növləri.

“Elmi idrakın metodologiyası” anlayışı və onun elmi idrakda rolu. Metodologiyanın struktur mürəkkəbliyi. Metodologiyanın müasir elmə məlum səviyyələri: xüsusi elmi metodologiya, ümumelmi metodologiya, fəlsəfi metodologiya, elmlərarası metodologiya, elmlərarası kompleks metodologiya. Onların idraki əhəmiyyəti.

Onuncu mövzu: Elmi idrakın empirik tədqiqat metodları (2 saat)

Müşahidə metodu: mahiyyəti və əsas tərəfləri. Müşahidənin aktiv və məqsədyönlü xarakteri. Müşahidənin nözləri: bilavasitə və dolay, elmi və qeyri-elmi müşahidələr. Elmi müşahidənin strukturu və qnoseoloji funksiyaları. müşahidənin gedişində empirik materialın toplanması və təhlil edilməsi. Müşahidənin eksperimentdən fərqi. Müşahidədə nəzəri tədqiqatların nəticələrinin yoxlanılması. Elmi idrakda müşahidə qarşısına qoyulan tələblər. Müşahidə və təsviretmə. Müşahidə nəticələrinin işarələrlə möhkəmləndirilməsi və süni dilin iştirakı ilə qeyd alınması.

Müqayisə - empirik tədqiqat metodudur. Müqayisə metodunun mahiyyəti. Müqayisənin formaları: müstəqim və dolay müqayisə. Müqayisənin kəmiyyət və keyfiyyət münasibətlərinə görə fərqləndirilməsi. Analogiya müqayisənin xüsusi növü kimi.

Ölçmə - empirik tədqiqat metodudur. Ölçmənin mahiyyəti. Ölçmə prosesinin elementləri: ölçü obyekt, ölçü vahidi, ölçü cihazları, ölçmə üsulu, ölçməni həyata keçirən subyekt. Ölçmənin növləri: müstəqim və dolay ölçmə. Ölçmənin dəqiqlik məsələsi.

Eksperiment empirik tədqiqatın ən yüksək metodu kimi. Eksperiment və süni şərait. Eksperimentin tərkib elementləri: müşahidə, müqayisə və ölçmə. Eksperimentin müşahidədən fərqi və üstünlükləri.

Eksperimentin obyektiv və subyektiv tərəfləri. Eksperimentin praktika və təfəkkürlə əlaqəsi. Fikri eksperiment və onun idraki rolu.

Eksperimentin növləri: tədqiqat eksperimenti, yoxlama eksperimenti, nümayiş - əyani eksperiment. Eksperimentin elmi tədqiqat üçün əhəmiyyəti.

On birinci mövzu: Elmi idrakın nəzəri və empirik-nəzəri metodları

(2 saat)

1. Abstraktlaşdırma metodu. Abstraktlaşdırma metodunun mahiyyəti. Abstraksiya və abstraktlaşdırma anlayışlarının fərqi. Abstraktlaşdırma metodunun formalaşdırılması prosesinə tarixi baxış. C.Lokk, K.Marks və b.

Abstraktlaşdırma aktının pillələri: a) "abstraktlaşdırma aktına hazırlıq" mərhələsi; b) "abstraktlaşdırma aktının reallaşması" mərhələsi; c) bu prosesdə yaradılmış "abstraksiyanın adlandırılması" mərhələsi.

Abstraktlaşdırma metodunun növ müxtəlifliyi: a) eyniləşdirmə abstraktlaşdırması; b) təcridetmə abstraktlaşdırması; c) konstruktivləşdirmə abstraktlaşdırması; d) aktual sonsuzluq abstraktlaşdırması; e) potensial həyata keçirmə abstraktlaşdırması.

2. İdeallaşdırma metodu. İdeallaşdırma metodunun mahiyyəti və nəzəri tədqiqatlarda rolu.

İdeallaşdırma metodunun mahiyyəti. İdeallaşdırma və ideal obyekt. İdeallaşdırmanın elmi meyarları. İdeallaşdırma və təxəyyül. İdeallaşdırmanın əsas üsulları: a) çoxpilləli abstraktlaşdırma üsulu; b) obyektin hər hansı bir xassəsinin inkişafında hüdud hala keçilməsi üsulu; c) sadə abstraksiya yaradılması yolu ilə reallaşdırılan abstraktlaşdırma.

Nəzəri qanunların yaradılmasında ideallaşdırmanın rolu. İdeallaşdırmanın eksperiment qarşısında üstünlüyü. Nəzəriyyənin formalaşmasında ideallaşdırmanın rolu.

3. Abstraktdan konkretə yüksəlmə. Abstraktdan konkretə yüksəlmə metodunun mahiyyəti və nəzəri tədqiqatlarda rolu. “Yüksəlmə” metodu və onun Lokk, Hegel və Marks tərəfindən anlaşılması.

Metodun universal xarakteri. “Abstrakt” anlayışı. “Konkret” anlayışı və onun növləri: “hissi-konkret” və “fikri konkret”. Konkretdən abstrakta və abstraktdan konkretə yüksəlmə metodları və ikincinin birinci qarşısında üstünlüyü.

Abstraktdan konkretə yüksəlmə metodunun mərhələləri: I mərhələ - hissi-konkretdən abstrakta keçid; II mərhələ - biliyin abstraktdan fikri konkretə yüksəlməsi mərhələsi.

4. Hipotetik – deduktiv metod. Metodun mahiyyəti və elmi idrakda rolu. Hipotetik-deduktiv metodun məzmununda hipotezlər metodu ilə deduksiya metodunun sintez olunması. Hipotetik-deduktiv metodun inkişaf dinamikası: a) müəyyən edilmiş empirik faktın izah edilməsi üçün müxtəlif hipotezlərin irəli sürülməsi (hipotezlər metodu); b) irəli sürülmüş hipotezlərin yoxlanılması (verifikasiya) yolu ilə onlardan empirik faktı izah edən yalnız bir hipotezin seçilib götürülməsi (deduksiya metodu). Hipotetik-deduktiv metod qarşısına qoyulan tələblər.

Elmi idrakın empirik-nəzəri metodları. Elmi idrakın empirik-nəzəri metodlarının ümumi səciyyəsi.

Analiz və sintez, onların empirik-nəzəri tədqiqatlarda rolu. Analiz və sintez bir-birinə əks olan və bir-birini tələb edən əqli proseslərdir. Analizdə sintez momentinin, sintezdə isə analiz momentinin olması. Analiz və sintezin vəhdəti və bir-birini qarşılıqlı şərtləndirməsi. Analiz və sintezin empirik və qayıdış növləri haqqında məlumat.

İnduksiya və deduksiya empirik - nəzəri tədqiqat metodları kimi. İnduksiya və deduksiya metodlarının mahiyyəti və qnoseoloji yükü. İnduksiya – xüsusidə ümumiyyə aparən əqli nəticə kimi. İnduksiyanın tam və natamam növləri. Deduksiya ümumi faktlardan xüsusi faktlara aparən əqli nəticə kimi.

Deduktiv metodun növləri: aksiomatik və genetik deduksiya. İnduksiya və deduksiya dialektik əksliklər

kimi. Bu metodların spesifik və ümumi cəhətləri.

Modelləşdirmə metodu və onun empirik və nəzəri tədqiqatlarda rolu. Modelləşdirmə metodunun mahiyyəti. Model anlayışı. Modellərin növləri. Maddi və ideal modellər. İşarə və riyazi modellər.

Modelin qurulmasının mərhələləri: a) modelin yaradılması; b) modelin işinin yoxlanılması; c) modelin öyrənilməsindən alınan informasiyaların orijinala ekstrapolyasiya edilməsi; d) ekstrapolyasiyanın nəticələrinin praktiki yoxlanılması.

Kompüter modelləşdirməsi və müasir şəraitdə onun rolunun artması.

On ikinci mövzu: Elmi biliyin inkişafının requlyativ-metodoloji prinsipləri: uyğunluq və tamamlama prinsipləri (2 saat)

N.Borun uyğunluq prinsipinin mahiyyəti. Uyğunluq prinsipi köhnə və yeni fundamental nəzəriyyələrin əlaqəsi haqqında. Elmdə varislik əlaqəsinin mövcudluğu və onun fəlsəfi mahiyyəti. Yeni nəzəriyyədə köhnə nəzəriyyənin yeni formada əks olunması. Elmi nəzəriyyələrin əvəzlənməsində yeni və köhnənin vəhdəti. Köhnə nəzəriyyənin riyazi aparatının prinsip və qanunlarının xüsusi halı kimi yeni nəzəriyyənin məzmununa daxil edilməsi. Uyğunluq prinsipinin evristik və metodoloji əhəmiyyəti. Uyğunluq prinsipi qeyri-rasionallığın paradiqması kimi. Sinergetikanın yaranması ilə uyğunluq prinsipinin yeni formasının

meydana gəlməsi. Qeyri-klassik rasionallıqda uyğunluq prinsipi yeni və köhnə nəzəriyyələrin əlaqə forması kimi. Postqeyri-klassik rasionallıqda uyğunluq prinsipi problemlərin əlaqə forması kimi.

Uyğunluq prinsipinin tarixi inkişaf formaları.

Tamamlama prinsipi və onun mahiyyəti. Tamamlama prinsipi qeyri-klassik rasionallığın məhsulu kimi. Kvant mexanikasında materiyanın korpuskulyar və dalğa xassələrinin bir-birini tamamlaması. Elementar hissəciklər nəzəriyyəsində “korpuskulyar-dalğa dualizmi” və onun fəlsəfi-metodoloji mahiyyəti.

Elm bir-birini tamamlayan mühakimələr sistemi kimi.

Heyzenberqin “qeyri-müəyyənlik münasibətinin” mahiyyəti və fəlsəfi izahı. “Qeyri-müəyyənlik münasibəti” mikroaləmin qanunauyğunluqlarının makroaləm qanunauyğunluqlarından kəskin fərqlənməsinin göstəricisi kimi.

On üçüncü mövzu: Sistemlilik prinsipi və sinergetika qeyri-klassik rasionallıq sistemində (2 saat)

Sistemlilik prinsipinin mahiyyəti və qnoseoloji yükü. Sistemlilik prinsipinin elementləri; sistem, altsistem, element, struktur, kompozisiya, funksiya anlayışlarının izahı. Sistemin “emergent” xassəsi. Elementlərin korelyasiya və subordinasiya əlaqələri. Sistemlərin təsnifatı. Sistem əmələ gətirən daxili və xarici amillər.

Sinergetika postqeyri-klassik rasionallığın paradiqması kimi. Sinergetikanın yaranmasını şərtləndirən ziddiyyət və sinergetikanın timsalında onun həlli. Sinergetikanın yaradılmasında G.Haken və İ.Priqojinin xidmətləri.

Sinergetikanın predmeti və funksiyaları. Sinergetik sistem və onun əlamətləri. Sinergetikanın anlayışlar sistemi: mürəkkəblik, özünütəşkilmə, açıqlıq, qeyri-xəttilik, dissipativlik, bifurkasiya, entropiya, xaos, nizam, fraktal və s. Bifurkasiya nöqtəsində sistemin təkamül yollarının şaxələnməsi. Gələcək anlayışının çoxcəhətliliyi. İnkişaf prosesində təsadüflərin mühüm rol oynaması.

Sinergetika və fəlsəfə: qarşılıqlı əlaqənin əsas aspektləri.

On dördüncü mövzu: Elmi idrakda qeyri-rasional formalar: yaradıcılıq və intuisiya (2 saat)

Yaradıcılıq anlayışının fəlsəfi anlamı. Yaradıcılığın əsas növləri. Yaradıcılığın strukturu və inkişaf mərhələləri. Yaradıcılıq anlayışı fəlsəfi fikir tarixində. Yaradıcılığın mexanizmində biososial təkamülün rolu.

İdraki və praktiki fəaliyyətdə yaradıcılıq və rasionallığın münasibəti. Yaradıcılıq və təxəyyül. Yaradıcılığın fərdi və ümumi səviyyələri. Yaradıcılığın kəşf və ixtira ilə münasibəti. Yaradıcılıqda beynin sağ və sol yarımkürəciklərinin fəaliyyəti.

İntuisiya və onun idrakda rolu. Fəlsəfi fikir tarixində intuisiya haqqında mülahizələr. İntuisiyanın növləri: intellektual, hissi və eydetik intuisiya. İntuisiyada qeyri-şüurunin rolu. İntuisiya və yuxugörmə. İntuisiyanın ehtimal xarakteri və məhdudluğu. İntuisiya hissiyatın, emosionallığın və beynin funksional fəaliyyətinin nəticəsi kimi. İntuisiyanın idrakın nüfuz edə bilmədiyi sahələrdə rolu. İntuisiyanın hissi və rasionel idrakdan ayrılmazlığı.

On beşinci mövzu: İnsanın təfəkkürlə yeni dialoqu: Lütfi-Zadənin qeyri-səlis məntiq nəzəriyyəsi (2 saat)

Məntiq elmi haqqında qısa məlumat. Aristotelin klassik, ənənəvi, binar məntiqi. Binar məntiqin qanunları. Aristotel məntiqində anlayışın yalnız keyfiyyət cəhətinin nəzərə alınması, onun məna və kəmiyyət çalarlarından məhrum edilməsi. Binar məntiqdə dünyanın birrəngli görünüşü.

Zadənin qeyri-səlis məntiqinin yaranması. İnsan təfəkküründə yeni obyektin – elmi-obrazlı səviyyənin yaranması. Zadə məntiqinin formalaşmasının başlıca səbəbi kimi. Zadə məntiqində anlayışların keyfiyyət, məna və kəmiyyət dərəcələrinə görə fərqlənməsi. Zadə məntiqində dünyanın çoxrəngli görünüşü və (0.1) çoxluğunda təsvir olunması. Zadə məntiqinin humanist xarakteri. Zadə məntiqinin evristik, metodoloji və praktiki əhəmiyyəti.

Epistemologiya fənni üzrə seminar

məşğələlərinin planı

I Mövzu: Elmi idrakın mahiyyəti, spesifikliyi və funksiyaları

(2 saat)

1. Elm insan fəaliyyətinin tarixən qərarlaşmış forması kimi. Elmin ipostasiyaları.
2. Elmin məqsədi və əsas vəzifələri. Elmin obyektı və subyektı. Elmi biliyin spesifikliyi. Adi dil və elmi dil.
3. Elmin qərarlaşmasının üçün zəruri obyektiv şərtləri.
4. Elmin funksiyaları.

Ədəbiyyat

1. Hacıyev Z. Ontologiya və idrak nəzəriyyəsi. Bakı, 2012.
2. Məmmədov Ə. Elmi idrak və onun inkişaf dialektikası. Bakı, 1998.
3. Qəhrəmanov N., Məmmədov Ə., İsmayılov V. Təbii-elmi biliyin fəlsəfi əsasları. Bakı, 2014.
4. Məmmədov Ə.B., İsmayılov V.İ., Məmmədov F.Ə. Rasionallıq və qeyri-rationallıq. Bakı, 2010.
5. Касавин И.Т. Эпистемология. М., 2009.
6. Ильин В.В. Теория познания. Эпистемология. М., 1994.

II Mövzu: Elmin tarixi inkişafının əsas mərhələləri (2 saat)

1. Dünyanın dərk olunması prosesinin tarixi mərhələləri: mifologiya, fəlsəfə, elm.
2. Elmin tarixi yaşı problemi və onun versiyaları. Elmin tarixi inkişaf mərhələləri.
3. Yeni dövr Avropa elmi.
4. Müasir elm və onun səciyyəvi cəhətləri.

Ədəbiyyat

1. Hacıyev Z. Ontologiya və idrak nəzəriyyəsi. Bakı, 2012.
2. Məmmədov Ə. Elmi idrak və onun inkişaf dialektikası. Bakı, 1998.
3. Qəhrəmanov N., Məmmədov Ə., İsmayılov V. Təbii-elmi biliyin fəlsəfi əsasları. Bakı, 2014.
4. Məmmədov Ə.B., İsmayılov V.İ., Məmmədov F.Ə. Rasionallıq və qeyri-rationallıq. Bakı, 2010.
5. Касавин И.Т. Эпистемология. М., 2009.
6. Ильин В.В. Теория познания. Эпистемология. М., 1994.

III Mövzu: Elmi rasionallıq problemi. Rasionallığın

formaları və tarixi tipləri (2 saat)

1. Rasionallıq anlayışı və onun formaları.
2. Məntiqi idrakın rasionallığı. Rasionallıq ilə həqiqətin münasibəti.
3. Rasionallığın tarixi tipləri.
4. Rasionallığın Popper və Lakatos anlamı.

Ədəbiyyat

1. Hacıyev Z. Ontologiya və idrak nəzəriyyəsi. Bakı, 2012.
2. Məmmədov Ə. Elmi idrak və onun inkişaf dialektikası. Bakı, 1998.
3. Qəhrəmanov N., Məmmədov Ə., İsmayılov V. Təbii-elmi biliyin fəlsəfi əsasları. Bakı, 2014.
4. Məmmədov Ə.B., İsmayılov V.İ., Məmmədov F.Ə. Rasionallıq və qeyri-rationallıq. Bakı, 2010.
5. Касавин И.Т. Эпистемология. М., 2009.
6. Ильин В.В. Теория познания. Эпистемология. М., 1994.

IV Mövzu: Bilik anlayışı. Elmi bilik və onun strukturu.

1. Biliyin fəlsəfi xarakteristikası.
2. Elmi biliyin empirik və nəzəri formaları və onların tədqiqat predmetinə, tədqiqat vasitələrinə və tədqiqat metodlarına görə fərqləndirilməsi.
3. Empirik və nəzəri biliyin səviyyələri.
4. Elmi biliyin əsasları (elmi mənzərəsi, xüsusi metodları və fəlsəfi əsasları).

Ədəbiyyat

1. Hacıyev Z. Ontologiya və idrak nəzəriyyəsi. Bakı, 2012.
2. Məmmədov Ə. Elmi idrak və onun inkişaf dialektikası. Bakı, 1998.
3. Qəhrəmanov N., Məmmədov Ə., İsmayılov V. Təbii-elmi biliyin fəlsəfi əsasları. Bakı, 2014.
4. Məmmədov Ə.B., İsmayılov V.İ., Məmmədov F.Ə. Rasionallıq və qeyri-rationallıq. Bakı, 2010.
5. Касавин И.Т. Эпистемология. М., 2009.
6. Ильин В.В. Теория познания. Эпистемология. М., 1994.

V Mövzu: Elmi idrakı meyarı və inkişaf prinsipləri

(2 saat)

1. Elm tarixində baş vermiş metodoloji "hücumlar".
2. Elmin inkişafının metodoloji prinsipləri: verifikasiya prinsipi və Popperin falsifikasiya prinsipi.
3. T.Kunun "Paradigmalar konsepsiyası" və İ.Lakatosun "Elmi tədqiqat proqramlarının metodologiyası konsepsiyası".
4. "Elmi inqilab" anlayışı və elm tarixində global inqilablar.

Ədəbiyyat

1. Hacıyev Z. Ontologiya və idrak nəzəriyyəsi. Bakı, 2012.
2. Məmmədov Ə. Elmi idrak və onun inkişaf dialektikası. Bakı, 1998.
3. Qəhrəmanov N., Məmmədov Ə., İsmayılov V. Təbii-elmi biliyin fəlsəfi əsasları. Bakı, 2014.
4. Məmmədov Ə.B., İsmayılov V.İ., Məmmədov F.Ə. Rasionallıq və qeyri-rationallıq. Bakı, 2010.
5. Касавин И.Т. Эпистемология. М., 2009.
6. Ильин В.В. Теория познания. Эпистемология. М., 1994.

VI Mövzu: Elmi idrakın sistemi və əsas elementləri

(2 saat)

I məşğələ:

1. Elmi fakt və idrak prosesində onun rolu.
2. Problem elmi biliyin forması kimi.
3. Real və xəyali problem. Elmdə xəyali problemlərin təzahürünün psixoloji, məntiqi və qnoseoloji səbəbləri.
4. Problem və məsələ. Problemlərin həlli elmin inkişafının hərəkətverici qüvvəsi kimi.

Ədəbiyyat

1. Hacıyev Z. Ontologiya və idrak nəzəriyyəsi. Bakı, 2012.
2. Məmmədov Ə. Elmi idrak və onun inkişaf dialektikası. Bakı, 1998.
3. Qəhrəmanov N., Məmmədov Ə., İsmayılov V. Təbii-elmi biliyin fəlsəfi əsasları. Bakı, 2014.
4. Məmmədov Ə.B., İsmayılov V.İ., Məmmədov F.Ə. Rasionallıq və qeyri-rationallıq. Bakı, 2010.
5. Касавин И.Т. Эпистемология. М., 2009.
6. Ильин В.В. Теория познания. Эпистемология. М., 1994.
7. Məmmədov Ə. Dialektik idrak və ümumelmi

tədqiqat metodları. Bakı. 1997.

VII Mövzu: Elmi idrakın sistemi və əsas elementləri (2 saat)

II məşğələ:

1. İdeya və elmi idrakda onun rolu.
2. Prinsip elmi idrakın formasıdır. Prinsip və nəzəriyyə.
3. Qanun kateqoriyası və onun əsas əlamətləri.
4. Qanunların təsnifatı. Qanun və qayda. Qanun və qanuna uyğunluq.

Ədəbiyyat

1. Hacıyev Z. Ontologiya və idrak nəzəriyyəsi. Bakı, 2012.
2. Məmmədov Ə. Elmi idrak və onun inkişaf dialektikası. Bakı, 1998.
3. Qəhrəmanov N., Məmmədov Ə., İsmayılov V. Təbii-elmi biliyin fəlsəfi əsasları. Bakı, 2014.
4. Məmmədov Ə.B., İsmayılov V.İ., Məmmədov F.Ə. Rasionallıq və qeyri-rationallıq. Bakı, 2010.
5. Касавин И.Т. Эпистемология. М., 2009.
6. Ильин В.В. Теория познания. Эпистемология.

М., 1994.

7. Məmmədov Ə.B., Məmmədov F.Ə. Qanun kateqoriyası elmi biliklər sistemində. Bakı, 2020.

VIII Mövzu: Elmi idrakın sistemi və əsas elementləri (2 saat)

III məşğələ:

1. Hipotez və elmi idrakda onun rolu. Hipotezlərin növləri.
2. Riyazi hipotezlər və onların qarşısına qoyulan tələblər. Abduksiya metodu.
3. Nəzəriyyənin mahiyyəti və səciyyəvi cəhətləri.
4. Nəzəriyyənin təsnifatı və funksiyaları.

Ədəbiyyat

1. Hacıyev Z. Ontologiya və idrak nəzəriyyəsi. Bakı, 2012.
2. Məmmədov Ə. Elmi idrak və onun inkişaf dialektikası. Bakı, 1998.
3. Qəhrəmanov N., Məmmədov Ə., İsmayılov V. Təbii-elmi biliyin fəlsəfi əsasları. Bakı, 2014.
4. Məmmədov Ə.B., İsmayılov V.İ., Məmmədov

F.Ə. Rasionallıq və qeyri-rationallıq. Bakı, 2010.

5. Касавин И.Т. Эпистемология. М., 2009.

6. Ильин В.В. Теория познания. Эпистемология. М., 1994.

IX Mövzu: Metod və metodologiya, onların idrakda rolu (2 saat)

1. Metodun fəlsəfi xarakteristikası. Metod, prinsip, üsul və alqoritma.
2. Metodun seçilməsini şərtləndirən obyektiv amillər: idrak obyektı və idrak vasitələri.
3. Metodların təsnifatı: xüsusi, ümumi və ən ümumi metodlar.
4. Metodologiya və onun predmeti. Metodologiyanın struktur mürəkkəbliyi və səviyyələri.

Ədəbiyyat

1. Hacıyev Z. Ontologiya və idrak nəzəriyyəsi. Bakı, 2012.
2. Məmmədov Ə. Elmi idrak və onun inkişaf dialektikası. Bakı, 1998.
3. Qəhrəmanov N., Məmmədov Ə., İsmayılov V. Təbii-elmi biliyin fəlsəfi əsasları. Bakı, 2014.

4. Məmmədov Ə.В., İsmayılov V.İ., Məmmədov F.Ə. Rasionallıq və qeyri-rationallıq. Bakı, 2010.

5. Касавин И.Т. Эпистемология. М., 2009.

6. Ильин В.В. Теория познания. Эпистемология. М., 1994.

7. Məmmədov Ə.В. Dialektik idrak və ümumelmi tədqiqat metodları. Bakı, 1997.

X Mövzu: Elmi idrakın empirik tədqiqat metodları (2 saat)

1. Müşahidə və onun idraki yükü. Elmi müşahidənin səciyyəvi cəhətləri, növləri və qnoseoloji funksiyaları.
2. Müqayisə və onun formaları. Analogiya müqayisənin xüsusi növü kimi.
3. Ölçmə metodu. Ölçmənin elementləri, növləri və dəqiqlik məsələsi.
4. Eksperiment empirik tədqiqatın ən yüksək və integrativ metodu kimi. Eksperimentin növləri.

Ədəbiyyat

1. Hacıyev Z. Ontologiya və idrak nəzəriyyəsi. Bakı, 2012.
2. Məmmədov Ə. Elmi idrak və onun inkişaf dialektikası. Bakı, 1998.

3. Qəhrəmanov N., Məmmədov Ə., İsmayılov V. Təbii-elmi biliyin fəlsəfi əsasları. Bakı, 2014.
4. Məmmədov Ə.B., İsmayılov V.İ., Məmmədov F.Ə. Rasionallıq və qeyri-rationallıq. Bakı, 2010.
5. Касавин И.Т. Эпистемология. М., 2009.
6. Ильин В.В. Теория познания. Эпистемология. М., 1994.
7. Məmmədov Ə.B. Dialektik idrak və ümumelmi tədqiqat metodları. Bakı, 1997.

XI Mövzu: Elmi idrakın nəzəri və empirik-nəzəri tədqiqat metodları (2 saat)

1. Abstraktlaşdırma və elmi idrakda onun rolu. Abstraktlaşdırmanın pillələri və növləri.
2. İdeallaşdırmanın mahiyyəti və əsas üsulları.
3. Abstraktdan konkretə yüksəlmə metodu.
4. Hipotetik-deduktiv metodun mahiyyəti və səciyyəvi cəhətləri.
5. Elmi idrakın empirik-nəzəri metodları.

Ədəbiyyat

1. Hacıyev Z. Ontologiya və idrak nəzəriyyəsi. Bakı, 2012.

2. Məmmədov Ə. Elmi idrak və onun inkişaf dialektikası. Bakı, 1998.
3. Qəhrəmanov N., Məmmədov Ə., İsmayılov V. Təbii-elmi biliyin fəlsəfi əsasları. Bakı, 2014.
4. Məmmədov Ə.B., İsmayılov V.İ., Məmmədov F.Ə. Rasionallıq və qeyri-rationallıq. Bakı, 2010.
5. Касавин И.Т. Эпистемология. М., 2009.
6. Ильин В.В. Теория познания. Эпистемология. М., 1994.
7. Məmmədov Ə.B. Dialektik idrak və ümumelmi tədqiqat metodları. Bakı, 1997.

XII Mövzu: Elmi biliyin inkişafının requlyativ-metodoloji prinsipləri (2 saat)

1. N.Borun uyğunluq prinsipi və onun təbii-elmi və fəlsəfi mahiyyəti. Uyğunluq prinsipinin forma müxtəlifliyi.
2. Tamamlama prinsipi və qeyri-klassik rasionallıq. Elm bir-birini tamamlayan mühakimələr sistemi kimi.
3. Heyzenberqin "qeyri-müəyyənlik münasibəti"nin mahiyyəti və fəlsəfi izahı.
4. Requlyativ-metodoloji prinsiplər mikroaləm qanunlarının spesifikliyinin ifadəsi kimi.

Ədəbiyyat

1. Hacıyev Z. Ontologiya və idrak nəzəriyyəsi. Bakı, 2012.
2. Məmmədov Ə. Elmi idrak və onun inkişaf dialektikası. Bakı, 1998.
3. Qəhrəmanov N., Məmmədov Ə., İsmayılov V. Təbii-elmi biliyin fəlsəfi əsasları. Bakı, 2014.
4. Məmmədov Ə.B., İsmayılov V.İ., Məmmədov F.Ə. Rasionallıq və qeyri-rationallıq. Bakı, 2010.
5. Касавин И.Т. Эпистемология. М., 2009.
6. Ильин В.В. Теория познания. Эпистемология. М., 1994.

XIII Mövzu: Sistemlilik prinsipi və sinergetika (2 saat)

1. Sistemlilik prinsipinin mahiyyəti və əsas elementləri. Sistem, element, struktur, kompozisiya, funksiya anlayışlarının məzmununun açıqlanması.
2. Sistemlərin təsnifatı və sistem əmələgətirən amillər.
3. Sinergetika: predmeti və funksiyaları.

Sinergetik sistem və onun əlamətləri.

4. Sinergetikanın anlayışlar aparatı. Sinergetika və fəlsəfə.

Ədəbiyyat

1. Hacıyev Z. Ontologiya və idrak nəzəriyyəsi. Bakı, 2012.
2. Məmmədov Ə. Elmi idrak və onun inkişaf dialektikası. Bakı, 1998.
3. Qəhrəmanov N., Məmmədov Ə., İsmayılov V. Təbii-elmi biliyin fəlsəfi əsasları. Bakı, 2014.
4. Məmmədov Ə.B., İsmayılov V.İ., Məmmədov F.Ə. Rasionallıq və qeyri-rationallıq. Bakı, 2010.
5. Касавин И.Т. Эпистемология. М., 2009.
6. Ильин В.В. Теория познания. Эпистемология. М., 1994.

XIV Mövzu: Elmi idrakda qeyri-rationall formalar – yaradıcılıq və intuisiya

(2 saat)

1. Yaradıcılıq anlayışının fəlsəfi mahiyyəti. Yaradıcılığın növləri.
2. Yaradıcılığın fərdi və ümumi səviyyələri.

Yaradıcılığın kəşf və ixtira ilə münasibəti.

3. İntuisiya və onun idraki rolu. Fəlsəfi fikir tarixində intuisiya haqqında mülahizələr.
4. İntuisiyanın növləri və formaları. İntuisiyada qeyri-şüurunin rolu.

Ədəbiyyat

1. Hacıyev Z. Ontologiya və idrak nəzəriyyəsi. Bakı, 2012.
2. Məmmədov Ə. Elmi idrak və onun inkişaf dialektikası. Bakı, 1998.
3. Qəhrəmanov N., Məmmədov Ə., İsmayılov V. Təbii-elmi biliyin fəlsəfi əsasları. Bakı, 2014.
4. Məmmədov Ə.B., İsmayılov V.İ., Məmmədov F.Ə. Rasionallıq və qeyri-rationallıq. Bakı, 2010.
5. Касавин И.Т. Эпистемология. М., 2009.
6. Ильин В.В. Теория познания. Эпистемология. М., 1994.

XV Mövzu: İnsanın təfəkkürlə yeni dialoqu: Lütfi-Zadənin

qeyri-səlis məntiq nəzəriyyəsi (2 saat)

1. Məntiq düzgün təfəkkür haqqında elmdir.

Aristotelin binar məntiqi və onun qanunları.

2. Aristotel məntiqinin metafizik xarakteri və onun məzmununda dünyanın berrəngli görünüşü.
3. Lütfi-Zadə məntiqinin yaranmasının obyektiv əsasları. Zadə məntiqində dünyanın çoxrəngli görünüşü və anlayışların (0,1) çoxluğunda təyini.
4. Zadə məntiqinin humanist xarakteri və onun müasir elmi idrakın inkişafı üçün evristik, metodoloji və praktiki əhəmiyyəti.

Ədəbiyyat

1. Hacıyev Z. Ontologiya və idrak nəzəriyyəsi. Bakı, 2012.
2. Məmmədov Ə. Elmi idrak və onun inkişaf dialektikası. Bakı, 1998.
3. Qəhrəmanov N., Məmmədov Ə., İsmayılov V. Təbii-elmi biliyin fəlsəfi əsasları. Bakı, 2014.
4. Məmmədov Ə.B., İsmayılov V.İ., Məmmədov F.Ə. Rasionallıq və qeyri-rationallıq. Bakı, 2010.
5. Касавин И.Т. Эпистемология. М., 2009.
6. Ильин В.В. Теория познания. Эпистемология. М., 1994.
7. Məmmədov Ə.B., Qurbanov F. Lütfi-Zadənin

qeyri-səlis nəzəriyyəsinin məntiqi-qnoseoloji
təhlili // Metafizika. 2 (1), 2019, s. 7-29.

WPS Office ile Düzenle